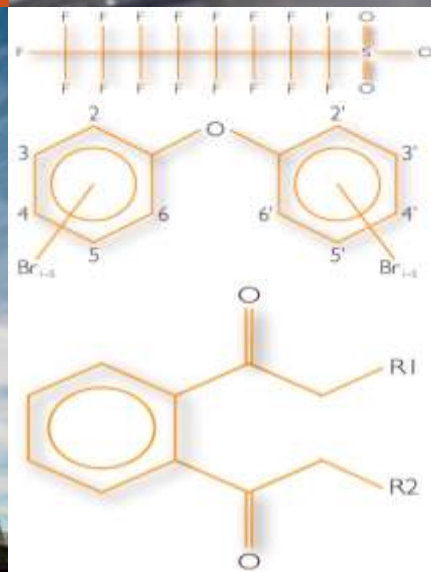

Kemikalieplan för Stockholm - lägesrapportering

Augusti 2013

Dnr 2013-592 Bilaga 1
Kemikalieplan för Stockholm - lägesrapportering
2 (36)

Kemikalieplan för Stockholm - lägesrapportering
Augusti 2013

Dnr:2013-592
Utgivare: Miljöförvaltningen
Kontaktperson: Arne Jamtrot

Innehåll

Grundläggande ambitioner och prioriteringar	4
Barnperspektiv	11
Organisation	12
Upphandling	14
Byggmaterial	17
Tillsyn	18
Kemikaliehantering	23
Avfall	26
Kommunikation	29
Förorenade områden	32
Miljögiftsövervakning	34

Grundläggande ambitioner och prioriteringar

I stadens kemikaliearbete behövs en tydlig grund som pekar ut vilka ämnen och grupper av ämnen som ska undvikas, anger prioriteringsnivåer för dessa samt vägledande principer för hur nivåerna ska användas. En förutsättning för att nå visionerna som identifierats för alla verksamhetsområden är att det finns kunskap om vilka ämnen som utgör risker. Här beskrivs därför hur den frågan ska hanteras i stadens kemikaliearbete.

Att peka ut vilka ämnen som ska undvikas kan antingen göras utifrån egenskapskriterier eller med en lista över specifika ämnen. Båda varianterna lämpar sig för olika delar av stadens arbete. För verksamhetsområdena upphandling, byggande och kemikaliehantering är det en fördel att använda ett urval som bygger på egenskapskriterier istället för att ha en specifik ämneslista. En lista behöver kontinuerligt uppdateras vilket kräver tid och resurser. Att arbeta med egenskapskriterier förhindrar också att ett visst oönskat ämne byts ut mot ett annat ämne med samma egenskaper. Genom att välja samma kriterier som Miljöstyrningsrådet (MSR) kan deras riktlinjer användas vid kravställande i upphandling och i samband med byggande. Även Byggvarubedömningen och Bastaregistret tillämpar egenskapskriterier på liknande sätt och kan därför också användas.

För miljögiftsövervakningen, tillsynen, arbetet med kommunikation samt arbetet med avfall och förorenade områden är det ofta lättare att arbeta med en specifik lista på ämnen än att utgå från kriterier, därför innehåller kemikaliepolicyn även en lista med lokala fokusämnen som ska prioriteras i stadens kemikaliearbete.

Ambitioner som bygger på egenskaper

Kemikalieinspektionens Prioriteringsguide - PRIO delar in farliga ämnen utifrån deras egenskaper i två kategorier – utfasningsämnen och prioriterade riskminskningsämnen. Samma indelning (med användande av andra begrepp) återfinns i Miljöstyrningsrådets kemikaliestrategi. Stockholms kemikalieplan ansluter till denna indelning. Utfasningsämnen har så allvarliga egenskaper att de inte alls bör användas. Kriterierna för urvalet av denna grupp speglar till stor del de kriterier som ligger till grund

för tillståndsprövning inom EUs kemikalielagstiftning Reach¹. Prioriterade riskminskningsämnen har egenskaper som bör ges särskild uppmärksamhet. De måste alltid bedömas i den aktuella användningen och utifrån den risk som då kan uppkomma. Urvalskriterierna för denna grupp har fastställts av Kemikalieinspektionen.

NIVÅ 1: Utfasningsämnen

Ämnen som omfattas av nivå 1 är:

- CMR-ämnen (cancerogena, mutagena eller reproduktionsstörande ämnen), kategori 1 & 2 enligt KIFS² 2005:7 alternativt kategori 1A & 1B enligt CLP-förordningen³
- PBT- och vPvB-ämnen (persistenta, bioackumulerande och toxiska ämnen, samt mycket persistenta och mycket bioackumulerande ämnen) enligt REACH bilaga XIII
- Hormonstörande ämnen, se nedan.
- Ozonnedbrytande ämnen (enligt förordning 2037/2000/EG)
- Särskilt farliga metaller (kadmium, kvicksilver, bly och deras föreningar)

I Reach används begreppet Särskilt farliga ämnen (Substances of very high concern, SVHC) om ämnen inom kategorierna CMR, PBT, vPvB och sådana som ”inger motsvarande grad av betänklighet”, till exempel hormonstörande ämnen. SVHC-ämnen återfinns på den så kallade kandidatförteckningen, vilket bland annat innebär att det kan komma att krävas särskilt tillstånd för att använda dem. För ämnen på kandidatförteckningen gäller också särskilda informationskrav om en vara innehåller något av dessa. Kandidatförteckningen är under framtagande och enligt EUs ”road map” ska alla relevanta ämnen vara uppförda 2020. Då bör det vara tillräckligt att hänvisa till kandidatförteckningen för att täcka in alla önskade egenskaper enligt ovan, men i väntan på att förteckningen är färdig behövs den här mer omfattande definitionen.

Exempel på utfasningsämnen:

DEHP och flera andra ftalater är reproduktionsstörande och kan förekomma i bland annat PVC-plast.

Antracen är ett PBT-ämne som kan finnas i takpapp, gummi (bl a däck), kreosotimpregnerat virke och pyroteknikprodukter.

NIVÅ 2: Prioriterade riskminskningsämnen

¹ Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 1907/2006

² Kemikalieinspektionens föreskrifter

³ Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 1272/2008

Ämnena som omfattas av nivå 2 är:

- CMR-ämnena, kategori 3 enligt KIFS 2005:7 alternativt kategori 2 enligt CLP-förordningen
- Potentiella PBT- och vPvB-ämnena (persistenta, bioackumulerande och toxiska ämnena, samt mycket persistenta och mycket bioackumulerande ämnena enligt REACH bilaga XIII)
- Ämnena med mycket hög akut giftighet (enligt KIFS 2005:7 alternativt CLP-förordningen)
- Allergiframkallande ämnena (enligt KIFS 2005:7 alternativt CLP-förordningen)
- Ämnena med hög kronisk giftighet (enligt KIFS 2005:7 alternativt CLP-förordningen)
- Miljöfarliga ämnena och ämnena med långtidseffekter i miljön (enligt KIFS 2005:7 alternativt CLP-förordningen)

Ämnena i nivå 2 har egenskaper som bör ges särskild uppmärksamhet. De ska alltid bedömas i förhållande till den aktuella användningen, exponeringen och utifrån den risk som då kan uppkomma.

Exempel:

Bland allergiframkallande ämnena kan nämnas nickel, konserveringsmedel i allt från färg till hygienprodukter, många parfymämnena med mera.

Kopparjonen som frigörs vid oskyddad användning av koppar är miljöfarlig och kan orsaka långtidseffekter i vattenmiljön.

Hormonstörande ämnena

Såväl Kemikalieinspektionen som Miljöstyrningsrådet (MSR) betraktar hormonstörande ämnena som utfasningsämnen. De finns också med bland de egenskaper som kvalificerar ett ämne som *Särskilt farligt ämne*, SVHC, enligt Reach. En begränsande omständighet är dock att det ännu saknas vedertagen klassificering av hormonstörande ämnena. EU är i färd med att ta fram sådana kriterier, men det kommer sannolikt dröja innan tillräckligt många ämnena är klassificerade utifrån dem så att det finns en användbar lista. För att kunna undvika hormonstörande ämnena i väntan på att ett användbart, officiellt verktyg är framtaget behöver staden därför hitta en annan definition. I Prio-databasen och hos MSR anges att problemet med brist på officiella kriterier hanteras genom att bedömning görs från fall till fall. Vad denna bedömning baseras på är svårt att få grepp om, men i stor utsträckning används genomgångar som gjordes runt år 2000. (Bl a Kemikalieutredningens betänkande Varor utan faror, bilaga 5, SOU 2000:53). Sedan dess har mycket ny kunskap kommit fram om ämnens hormonstörande effekter och fler ämnena har idag visats vara hormonstörande.

För stadens arbete behövs en definition som är vetenskapligt grundad och som kontinuerligt tar hänsyn till ny kunskap. En genomgång som miljöförvaltningen låtit göra inom ramen för kemikalieplanarbetet⁴ har jämfört fyra möjliga listor att hänvisa till.

- Kandidatlistan (Reach)

Eftersom hormonstörande ämnen hör till de ämnen som ska tas upp på EUs kandidatlista vore det naturligt att hänvisa till denna. Som nämnts ovan saknas dock ännu kriterier för att bedöma ämnen som hormonstörande varför kandidatlistan är långt ifrån användbar till detta ändamål.

- Priodatabasen (KemI)

Även bland kriterierna för utfasningsämnen i Prio-databasen finns hormonstörning med. I brist på officiella kriterier är dock även denna förteckning att betrakta som ofullständig. KemI gör inga egna bedömningar utan avvaktar EU.

- EU-kommissionens genomgång 1999-2007

I ett trestegsprojekt gjorde EU-kommissionen en genomgång av kunskapsläget beträffande hormonstörande ämnen. Utifrån en ursprunglig lista på 553 ämnen (senare kompletterad med ytterligare ett antal) delade man in dessa i tre kategorier baserat på vilken vetenskaplig information man hittade om deras hormonstörande egenskaper. Resultatet blev att för 194 ämnen fanns bevis för hormonstörande egenskaper, (kategori 1) och 126 ansågs som potentiellt hormonstörande (kategori 2). Denna lista uppdateras inte och är uttryckligt inte avsedd att använda som en ”undvik-lista”. Flera av ämnena är också klassificerade och reglerade för andra egenskaper (t ex CMR) varför den täcker onödigt många ämnen.

- SIN-listan (Internationella kemikaliesekretariatet, ChemSec)

SIN-listan tas fram av Internationella kemikaliesekretariatet, ett samarbetsorgan för miljöorganisationer med bas i Göteborg (www.chemsec.org/what-we-do/sin-list). Syftet är att underlätta för företag och andra som vill ligga steget före och undvika ämnen som kommer att regleras i framtiden. Listan tas därför fram i samarbete med en ”business group” där bland andra Ikea, Sony Mobile och Sveriges Byggindustrier ingår. Urvalet till listan följer de egenskaper som finns i Reach för särskilt farliga ämnen (SVHC). Där officiell klassificering saknas (t ex för hormonstörande ämnen) bygger listan på en grundlig genomgång av vetenskaplig litteratur. Listan har också granskats av oberoende experter. Den ställer högre krav på vetenskapliga

⁴ Brunnkvist, H.: Hormonstörande ämnen – möjligheter till begränsning i ett kommunalt miljöarbete. Examensarbete, Inst. f. naturgeografi, Stockholms Universitet. 2013.

belägg för att betrakta ett ämne som hormonstörande än vad som gjordes i EU-kommissionens projekt. Trots att den inte är en officiell EU-publikation har SIN-listan flera gånger lyfts fram och rekommenderats av miljökommissionärer och andra ledande företrädare för EU-kommissionen. Den är således vetenskapligt vederhäftig, kontinuerligt uppdaterad utifrån ny kunskap och är dessutom framtagen specifikt som ett stöd för aktörer som vill undvika farliga ämnen. SIN-listan bör därför utgöra en bra grund för att definiera vilka ämnen staden ser som hormonstörande och som därmed inte ska användas. Samma urval av hormonstörande ämnen föreslås för övrigt även i kemikalieplanen för Göteborg.

Att hormonstörande ämnen finns med under rubriken utfasningsämnen innebär att de inte ska förekomma i produkter som används i stadens verksamheter. Då de verktyg som står till buds för att ge stöd i kemikaliearbetet inte fullt ut tar hänsyn till dessa krävs att staden själv gör ett omfattande arbete för att undvika dem. Detta arbete bör i första hand läggas där det är motiverat av att särskilt känsliga grupper kan exponeras. Vad gäller definitionen av särskilt känsliga grupper i det här sammanhanget väljer staden att utgå från WHO/UNEPs rapport "State of the Science of Endocrine Disrupting Chemicals – 2012", som fastslår att foster och små barn löper särskilt stor risk att drabbas av permanenta skador av hormonella störningar. Då foster räknas som riskgrupp innebär det att även gravida kvinnor i möjligaste mån ska skyddas mot exponering för hormonstörande ämnen.

Exempel:

- Bisfenol A (BPA) begränsad i sin användning i nappflaskor och barnmatsförpackningar, men finns i andra livsmedelsförpackningar, kvitton, mm.
- Ftalater – mjukgörare i plaster. Finns framförallt i golvmattor och annan mjuk PVC
- Polybromerade difenyletrar (PBDE) – flamskyddsmedel i bland annat textil, möbler och äldre skumgummimadrasser.

Principer för prioriteringar

Den grundläggande principen ska vara att ämnen på nivå 1 inte ska förekomma i de produkter som används i staden. Avvikelser från detta ska noteras och meddelas Kemikaliecentrum. Att undvika ämnena på nivå 2 kräver ett visst arbete inför upphandling för att undersöka tillgängliga alternativ etc. När det finns särskilda skäl att lägga ner detta arbete utifrån de risker dessa ämnen medför ska de undvikas. Vilka krav som ska ställas avgörs från fall till fall med utgångspunkt i ämnernas risker och i

vilken mån det anses möjligt att undvika dem i den aktuella användningen. Särskilda skäl anses finnas i följande fall:

- När känsliga befolkningsgrupper exponeras. Detta gäller speciellt barn och ungdomar, men i den mån man kan urskilja miljöer där andra känsliga grupper exponeras specifikt ska motsvarande prioritering gälla (till exempel allergiker och gravida)
- När användningen leder till en direkt miljöbelastning. För produkter som används på ett sådant sätt att de vid användningen sprids till miljön eller avloppsnätet ska högre krav avseende miljöegenskaper ställas.

I avsnitten om upphandling respektive byggmaterial diskuteras mer om hur bedömningen ska göras och hur krav ska formuleras.

Lokala fokusämnen

Lokala fokusämnen är ämnen och ämnesgrupper som är lokalt särskilt angelägna, och som vi vill prioritera att arbeta med. Tanken med en lista med lokala fokusämnen är att kemikaliearbetet i staden ska ha gemensamt fokus på ett antal prioriterade ämnen, att de ska finnas med i miljögiftsövervakningen och vara prioriterade i tillsynen, i arbetet med information och dialog samt i arbetet med förorenade områden. I dessa verksamhetsområden är det i allmänhet mer givande att prata om specifika ämnen än om egenskaper, och gärna även peka ut förekomst, källor och exponeringsvägar. Inom varje grupp av ämnen kan det finnas olika ämnen som har olika grad av farlighet. Att hela gruppen tas upp som fokusämne betyder därför inte att alla ingående ämnen är lika prioriterade, utan att staden ska uppmärksamma gruppen som sådan.

Hur utses de lokala fokusämnena?

I projektet Nya gifter – nya verktyg (2004-08) togs en lista på fem prioriterade ämnesgrupper fram. Den byggde på följande kriterier:

- ämnets inneboende miljö- och hälsofarlighet,
- att effekter och påverkan som studerats har varit kopplade till Stockholm,
- kunskap om huvudsakliga källor samt
- möjligheter att vidta ytterligare åtgärder på olika nivåer: staden, nationella myndigheter, verksamhetsutövare samt på individnivå.

I kemikalieplanen inkluderas ytterligare ämnen, t ex

- sådana som är prioriterade i vattenförvaltningen,
- ämnen som är centrala för tillsynen för att det finns särskild lagstiftning,
- ämnen som uppvisar problematiska halter i miljögiftsövervakningen, inklusive slamanalyser.

Dessutom har kunskapsläget för flera ämnen ändrats sedan prioriteringen i Nya gifter-projektet gjordes, vilket föranleder att ytterligare ämnen tas med.

Förslag på lokala fokusämnen för Stockholm

- Alkylfenoler och Alkylfenoletoxylater (t ex nonylfenoletoxylat som bl a finns i textilier)
- Antibakteriella ämnen (t ex silver som bl a finns i vitvaror och sportkläder)
- Bromerade flamskyddsmedel (t ex Deca-BDE som finns i möbler och textilier)
- Ftalater (t ex DEHP som finns i PVC-golv och textiltryck)
- Polyfluorerade föreningar (t ex fluortelomerer som bl a används i släckskum och textilimpregnering)
- Bisfenoler (förekommer bl a i termopapper och i livsmedelsförpackningar)
- Kadmium (Cd) (förekommer bl a i konstnärsfärg och som förorening i mat)
- Bly (Pb) (förekommer bl a i smycken, elektronik och som förorening i mat)
- Koppar (Cu) (läcker från tak, fasader och vattenledningar)
- Zink (Zn) (sprids från däck, tak, fasader och andra galvaniserade ytor som lyktstolpar etc)
- Tributyltenn (TBT) (användes tidigare i båtbottnfärger, finns kvar på äldre båtar och i mark och sediment vid båtuppläggningsplatser)

Barnperspektiv

Stockholms stad delar den prioritering som görs av bland andra Kemikalieinspektionen och Miljömålsberedningen att barn och ungdomar är särskilt viktiga grupper att skydda från farliga kemiska ämnen. Denna prioritering beror på att barn och unga är mer känsliga än vuxna, vilket i sin tur har flera orsaker. Den utveckling som sker hela vägen från befruktningen till och med puberteten styrs av kemiska ämnen i kroppen. Det finns laboratoriestudier som visar att denna utveckling kan störas av ämnen utifrån och indikationer om att så sker bland barn idag även om det är svårt att uppskatta hur mycket kemikalieexponeringen betyder i förhållande till andra faktorer. Barn äter, dricker och andas också mer än vuxna i förhållande till sin kroppsvikt. Det gör att deras exponering blir större. De har även ett annat beteende, lever nära golvet och stoppar ofta saker i munnen, vilket gör att de får i sig föroreningar som till exempel är bundna till dammpartiklar.

För varje verksamhetsområde beskrivs behovet av åtgärder, med ett särskilt fokus på åtgärder som rör barns exponering. För att ytterligare lyfta fram detta perspektiv kommer de åtgärder som har särskilt fokus på barns giftfria livsmiljö att sammanfattas i ett separat avsnitt. På det sättet kan man också fånga upp viktiga frågor som annars kan hamna mellan stolarna mellan de olika verksamhetsområdena.

Organisation

Kemikaliecentrum

Som framgår av avsnittet Grundläggande ambitioner och prioriteringar är kemikaliefrågan extremt komplex. Det sker också en betydande utveckling av kunskapsläget och fler faror identifieras hela tiden. Det är inte rimligt att alla verksamheter i staden som hanterar frågor med koppling till kemikaliefrågan ska ha den kompetens som behövs för att hänga med i utvecklingen och göra de bedömningar och avvägningar som krävs. Det finns därför ett behov av en särskild funktion i staden som kan ge stöd åt stadens verksamheter. I den tidigare avrapporterade förstudien om kemikaliekrav i upphandling (behandlad av MHN 2013-02-05) fördes detta fram som den viktigaste åtgärden. Utöver upphandling har flera av verksamhetsområdena identifierat ett behov av ett kompetensstöd med spetskompetens inom kemikalieområdet. Därför föreslås ett kemikaliecentrum vid miljöförvaltningen, med uppdrag att stödja och följa upp kemikaliearbetet i förvaltningar och bolag. Det innebär bland annat att ge råd och vägledning vid formulerandet av kemikaliekrav i upphandlingar, att samordna frågor om kemikalier i byggmaterial och att fungera som kompetensstöd till tillsynen. På så vis förenklas kemikaliearbetet i stadens olika verksamheter. Därutöver får kemikaliecentrum även ansvar för att med dialog och information öka kemikaliekunskapen hos invånare och verksamhetsutövare i staden. Till kemikaliecentrum förs arbetet med kemikalieforum, som når ut till fler företag och ses som ett viktigt stöd som kompletterar kemikalietillsynen, med utökade informationsinsatser och dialog om substitution och alternativa produkter/funktioner.

Erfarenhetsutbyte inom staden

Mycket av arbetet som föreslås i kemikalieplanen kommer att genomföras på flera håll i staden. Det behövs därför mötesplatser där handläggare från olika förvaltningar och bolag kan utbyta erfarenheter. Kemikaliecentrum föreslås få i uppdrag att bygga upp ett eller flera sådana nätverk kring problemområden, utifrån de behov som finns.

Samarbete och erfarenhetsutbyte bör också ske mellan kemikaliecentrum och andra verksamheter som har liknande uppdrag, t ex miljöbilar och energicentrum.

Lednings- och uppföljningsansvar

Även om kemikaliecentrum får i uppdrag att stödja förvaltningar och bolag i genomförandet av kemikalieplanen är ansvaret för uppföljning en stadsledningsfråga som ligger kvar på stadsledningskontoret. Det strategiska ansvaret för t ex frågor om grön upphandling påverkas inte av att kemikaliecentrum inrättas. Däremot kan kemikaliecentrum ge stöd i även i uppföljningen av planerna utifrån den specifika sakkompetens som kommer att finnas samlad där.

Samarbeten, projekt nationellt, internationellt

Under framtagandet av planerna har ett samarbete utvecklats med flera andra kommuner som arbetar med likartade planer – Malmö, Helsingborg, Göteborg och Västerås. Detta samarbete bör vidareutvecklas och eventuellt vidgas till att omfatta fler kommuner under genomförandet och kan till exempel vara en bra grund för att genomföra gemensamma projekt. Staden har också internationella kontakter efter sitt deltagande i kemikalielaterade EU-projekt som kan utnyttjas för att vidareutveckla arbetet.

Upphandling

Vision:

De varor och kemikalier som används i Stockholms stads verksamheter innehåller inga ämnen som utgör risk för människa och miljö.

Att nå visionen förutsätter

- Att de som ansvarar för att formulera krav i samband med att staden upphandlar varor, kemikalier och tjänster vet vilka krav som ska ställas (kompetensstöd och -utveckling)
- Att det finns resurser och rutiner för att kontrollera att kraven ställs och uppfylls (uppföljning och kontroll).

Vikten av att ställa miljö- och andra hållbarhetskrav har understrukits i många nationella och EU-dokument, senast i upphandlingsutredningen Goda affärer av Anders Wijkman (SOU 2013:12). Samtidigt finns en osäkerhet om vilka krav som får ställas, inte minst när det gäller krav som går längre än fullt harmoniserande EU-lagstiftning. Upphandlingsutredningen konstaterar att det inte går att säga säkert vad som är tillåtet och inte förrän EU-domstolen fastställt praxis, men att det framgår klart av upphandlingsdirektiven att miljökrav i offentliga upphandlingar får ställas under förutsättning att de är förenliga med de grundläggande EU-rättsliga principernas krav på

- icke-diskriminering,
- likabehandling,
- transparens,
- proportionalitet,
- ömsesidigt erkännande.

Faktum är att svenska myndigheter numera uppmuntras att ställa miljökrav vid upphandling genom den så kallade "bör-regeln" som 2010 infördes in i LOU och LUF. I denna bestämmelse anges att upphandlande myndigheter *bör* (tidigare användes ordet *får*) beakta miljöhänsyn och sociala hänsyn om upphandlingens art motiverar detta.

Utredningen drar också slutsatsen att det som begränsar möjligheten att ställa miljökrav framförallt är om de helt utesluter vissa leverantörer från att delta i upphandlingen. Att ställa krav i tilldelningskriterier och i utförandevillkor verkar däremot mindre problematiskt, eftersom alla leverantörer då får möjlighet att delta i upphandlingen.

Formulerande av upphandlingskrav i Stockholms stad

I avsnittet Grundläggande ambitioner och prioriteringar diskuteras två olika nivåer av ämnen som ska undvikas – utfasningsämnen respektive prioriterade riskminskningsämnen. För att nå dessa ambitioner ska följande principer gälla för upphandling i staden:

- Vid all upphandling av varor ska information om innehåll av ämnen på EUs kandidatlista begäras in, i enlighet med informationskravet i Reach, artikel 33.
- För upphandlingsobjekt där det finns rekommenderade kriterier från Miljöstyrningsrådet ska dessa användas. Ansvarig: Upphandlande enhet, Kemikaliecentrum bistår med bedömning av kravens relevans och i utvärdering.
- Om den upphandlade produkten ska användas i tillämpningar där det är motiverat att ställa särskilda krav ska relevanta prioriterade riskminskningsämnen undvikas. Det handlar till exempel om att barn och ungdomar exponeras, att användningen leder till direkta utsläpp till miljön mm. Sådana särskilda krav formuleras i samråd mellan upphandlande enhet och Kemikaliecentrum.
- Kemikaliecentrum får i uppdrag att ge upphandlare och annan berörd personal i stadens verksamheter löpande kompetensutveckling inom kemikalieområdet och att delta i Miljöstyrningsrådets kriteriearbete

Uppföljning och kontroll

Alla krav som ställs i en upphandling ska vara uppföljningsbara och faktiskt följas upp. Ernst & Young genomförde nyligen på revisionskontorets uppdrag en granskning av stadens upphandlingsverksamhet (Revisionsrapport 10/2012, dnr 420-126/2012). De pekar på att det generellt finns brister såväl i kontrollen av att verksamheterna följer stadens policier som i uppföljningen av att leverantörerna följer de krav som ställs. Detta är alltså inget som är unikt för miljö- eller kemikaliekrav utan ett allmänt problem. Utöver att det är ett problem i sig att staden inte försäkras sig om att få det den begär, kan detta leda till ojämna konkurrensförhållanden och i värsta fall att kraven gynnar de mindre seriösa leverantörerna. För att säkerställa att de varor och tjänster som levereras verkligen uppfyller de krav som har ställts i upphandlingen behöver en systematisk uppföljning göras. Konsulten Anna Lipkin, Responsible Solutions, har fått i uppdrag att beskriva hur detta kan göras i staden. Uppdraget kommer att

redovisas i början av hösten och förslagen inkluderas i kemikalieplanen.

Den interna uppföljningen av att krav ställs i enlighet med stadens policies, däribland Miljöprogrammets mål och ovannämnda principer, är stadsledningskontorets ansvar. Det kan dock vara svårt att genomföra utan detaljkunskap på kemikalieområdet. Kemikaliecentrum bör därför bistå med sakkunskap som möjliggör en systematisk uppföljning.

Byggmaterial

Vision:

De material som används för att bygga i Stockholm innehåller inga ämnen som utgör risk för människa och miljö.

Att nå visionen förutsätter:

- Att det finns tillgång till byggmaterial som är fria från sådana ämnen,
- Att de som ansvarar för att formulera krav på byggmaterial i samband med att staden bygger eller upplåter mark har kunskap om kemikaliers egenskaper och förekomst,
- Att det finns resurser och rutiner för uppföljning av att kraven uppfylls.

Konsulten Beatrice Kindembe (BKIND Konsult) har fått i uppdrag att utifrån sin breda erfarenhet av kemikaliekrav på byggmaterial och baserat på hur staden arbetar idag komma med förslag på hur detta arbete kan utvecklas. Som underlag har ett examensarbete genomförts vid miljöförvaltningen under våren. (Sara Tierney, Samhällsbyggnad, KTH: "Kemikalier i byggmaterial"). Arbetet redovisades vid en workshop med deltagare från såväl stadens förvaltningar och bolag som från privata byggbolag och representanter för de olika system för val av byggvaror som finns (Basta, Byggvarubedömningen och Sunda Hus). Deltagarna var positiva till stadens planer på att ställa kemikaliekrav och betonade vikten av att krav som ställs i markanvisningar följs upp i produktionsskedet. Man ser också gärna att stadens krav ansluter till befintliga system, men förhåller sig konkurrensneutrala mellan dessa. Bland de förslag på arbetssätt som har förts fram kan nämnas:

- Utveckla uppföljningen av de krav som ställs vid markanvisning (Ansvarig exploateringskontoret):
 - Skapa organisation för hur uppföljning ska göras inom ramen för den befintliga exploateringsprocessen.
 - Skapa ett uppföljningskontrakt som klargör vem som skall följa upp, vad som skall följas upp, hur och när.
 - Utred vilka belöningar respektive sanktioner som kan vara lämpliga.
- Seminarier för erfarenhetsutbyte och kompetensutveckling inom staden och för dialog med externa aktörer (Ansvarig: Miljöförvaltningen)
- Påverka utvecklingen av produktvalssystemen (Ansvarig: Fastighetsbolagen)
- Införa materialval som en kontrollpunkt i bygglovsprocessen (Ansvarig Stadsbyggnadskontoret)
- Genomföra en pilotstudie i syfte att utreda hur barn och foster kan skyddas (bostad, förskola, skola, arbetsplatser) (Ansvarig: Miljöförvaltningen och fastighetsbolagen)

Tillsyn

Vision:

Miljöförvaltningen ligger i framkant genom att ha en ändamålsenlig och proaktiv tillsyn av kemikalier inom miljö- och livsmedelslagstiftningens område

Att nå visionen förutsätter att:

- Identifiering/prioritering av områden (ämnen, ämnesgrupper eller annat) som behöver lyftas upp inom tillsynen och beskriver hur arbetet ska se ut inom dessa områden
- Det finns effektiva arbetssätt och metoder för tillsynen och uppföljningen av den

En kemikalietillsyn i framkant är att använda lagstiftningen så att arbetet med att få bort miljö- och hälsofarliga ämnen kan drivas framåt, att verka inom nya tillsynsområden, att utnyttja försiktighetsprincipen, att utveckla nya effektivare arbetssätt, att dela med sig av kunskaper från tillsynen och sprida kunskaperna. Barnperspektivet är viktigt inom kemikalietillsynen.

Föroreningssituationen i staden har förändrats under senare år, och industriutsläppen har minskat medan utsläppen från diffusa källor har kommit att öka. Dessa förändringar innebär nya angreppssätt inom tillsynen. Planen pekar ut särskilda tillsynsområden som behöver utvecklas på olika sätt. I detta sammanhang är det också viktigt att påpeka att det faktum att vissa områden utvecklas inte innebär att etablerade tillsynsområden försvinner. Planens syfte är att lyfta upp det som behöver utvecklas för att visionen ska nås.

Idag arbetar miljöförvaltningens tillsynsavdelningar separat med kemikalietillsyn och endast något enstaka samarbetsprojekt har genomförts. Samarbete med Stockholm Vatten sker på tillsynssidan i dagsläget i huvudsak på Plan och Miljö, och i viss omfattning på Livsmedelskontrollen och Hälsoskydd. Synergieffekter i tillsynen kan uppnås genom att hitta kemiska ämnen som förekommer i olika verksamhetsområden hos samtliga avdelningar, och som kan vara föremål för gemensamma projekt/tillsynsinsatser där även Stockholm Vatten i relevanta fall kan ingå.

Exempel på fokusämnen för sådana projekt är:

- Ftalater (miljöfarliga verksamheter, varutillsyn, tillsyn i förskola/skola, material i kontakt med mat)

- Kadmium (miljöfarliga verksamheter, varutillsyn, smycken, livsmedel)
- Bly (miljöfarliga verksamheter, varutillsyn, smycken, livsmedel)
- Bisfenol A (miljöfarliga verksamheter, varutillsyn, material i kontakt med mat)
- Silver (miljöfarliga verksamheter)
- Bromerade flamskyddsmedel (miljöfarliga verksamheter, rivningstillsyn, varutillsyn)

I dessa samarbetsprojekt är det kemiska ämnet i fokus. Avdelningarna genomför separata projekt, men samordning görs på olika sätt beroende på vilket ämne som är aktuellt. Effekten av detta arbetssätt är att tillsynen får större genomslag.

Kemikaliecentrum som föreslås vara placerat på miljöanalysenheten ska stödja och följa upp kemikaliearbetet i förvaltningar och bolag. För kemikalietillsynen innebär detta att kemikaliecentrum bör ge kontinuerlig vägledning om ämnen som ska prioriteras. Kemikaliecentrum kan fungera som lokal riskvärderingsinstans för olika kemiska ämnen eller varugrupper som förvaltningen sedan arbetar med i tillsynen i form av riskhantering och riskkommunikation. Kemikaliecentrum bedömer hur fokusämnen kan resultera i samarbetsprojekt mellan avdelningarna, genom att ha kunskap om de varugrupper eller verksamheter där ämnena förekommer, och hur exponeringssituationen ser ut för dessa ämnen.

- Miljöförvaltningens avdelningar ska, där det är möjligt, samverka i tillsynen kring utvalda fokusämnen. Kemikaliecentrum fungerar som stöd i fråga om riskbedömningar och prioriteringar.

Dialog dels mellan förvaltningens avdelningar, dels med andra kommuner, har resulterat i slutsatsen att följande tillsynsområden behöver utvecklas:

Material i kontakt med livsmedel (Food contact materials, FCM)

Olika kemikalier i FCM, till exempel mjukgörande ämnen, kan röra sig ur materialet över till livsmedlen om användningen är felaktig. Livsmedelsverket har pekat ut några särskilt prioriterade områden i den nationella kontrollplanen. Dessa är:

- Husgeråd av plast importerat från tredje land
- Husgeråd och förpackningar som utsätts för högre temperatur

- Tryckfärgsrester i returpapper i papper, kartong eller wellpapp
- Mineraloljor i returpapper i papper, kartong eller wellpapp

Barnmat

Ämnen som bly, kadmium och arsenik har visat sig finnas i många barnmatsprodukter, huvudsakligen spannmålsbaserade. Livsmedelsverkets undersökning (Tungmetaller och mineraler i livsmedel för spädbarn och småbarn; Rapport 1 - 2013) synliggör anmärkningsvärda brister i reglerna för tungmetaller i produkter avsedda för små barn. Exempelvis saknas helt lagstiftning som reglerar halten arsenik i livsmedel, och för kadmium saknas gränsvärden för barnmat. När det gäller bly finns gränsvärden för olika typer av barnmat men undersökningen visar att dessa inte är tillräckligt lågt satta för att skydda barn från potentiellt skadliga hälsoeffekter.

För närvarande pågår en översyn av EU:s gränsvärden för tungmetaller, där både nya och reviderade gränsvärden diskuteras.

Det är angeläget att arbetet med att kontrollera halterna av tungmetaller och andra hälsofarliga ämnen i barnmat fortsätter för att ge underlag till arbetet med att ta fram nya och bättre gränsvärden.

Analysmetoder för okända ämnen i livsmedel

Befintliga analysmetoder för okända substanser och främmande ämnen i livsmedel är kostsamma, tidskrävande och begränsade med avseende på vad som ska analyseras. Miljöförvaltningen ska driva frågan att få fram nya analysmetoder för att mer effektivt leta efter sådana ämnen.

Varutillsyn

Tillsyn i detaljhandeln med inriktning på kemiska ämnen i varor har bedrivits under de senaste tre åren inom miljöförvaltningen. Stockholm är idag en av de kommuner som har störst erfarenhet inom området. Baserat på erfarenheterna behöver nu ställningstaganden göras för att utveckla tillsynen.

Diskussionspunkter i kemikalieplanen är:

- Urval och prioritering av branscher. Här tillämpas Kemikalieinspektionens resonemang, vilket innebär att prioritering sker utefter vilka regler som finns för tillsynen, vilka branscher som medför stor exponering för många människor, och vilka branscher som har störst behov av att utveckla sitt kemikaliearbete.

- Hur komplett ska branscher gås igenom? Förvaltningens ambition är att tillsynsbesöken långsiktigt täcker alla objekt inom de prioriterade branscherna.
- Strategi för analyser - vilka ämnen ska analyseras, hur ofta ska analyser göras etcetera? I första hand ska begränsade eller förbjudna ämnen väljas ut för analys, så att de projekt som rör varor där det finns begränsningar eller förbud innehåller en analysdel.
- Den del av varutillsynen som handlar om information till tillsynsobjekten behöver förtydligas och lyftas fram. Information är en viktig del av varutillsynen. Det stora antalet tillsynsobjekt gör att besöken antingen sker med många års mellanrum eller endast en gång per objekt. Detta innebär, jämfört med andra traditionella tillsynsområden, att behovet av information hos objekten är stort och således också att kostnadstäckningen inom varutillsynen kommer att förbli låg. Det är centralt att resurser finns avsatta för varutillsynen och att informationsdelen är en erkänd del av tillsynen.

Miljöförvaltningen ska vara fortsatt aktiv i det storstadssamarbete som finns idag inom varutillsynen. Samarbetet är särskilt lämpligt inom varutillsynen och ger flera fördelar, bland annat större genomslag i tillsynen. Barnperspektivet ska finnas med inom varje tillsynsprojekt genom att särskilt fokusera på varor som riktar sig till barn.

Kemikalieförteckningar

Kemikalieförteckningar från miljöfarliga verksamheter är ett verktyg som kan användas mer proaktivt, systematiskt och strategiskt än i dagsläget. Mer information skulle kunna fås ut av förteckningarna. Kartläggning och substitution av farliga ämnen med mindre farliga alternativ är nyckelbegrepp, och uppföljning av förteckningarna är viktig. Diskussionspunkter i kemikalieplanen är:

- Hur går vi vidare med den information som fås från kemikalieförteckningar i tillsynen, och hur värderas informationen? Om många förteckningar från olika verksamheter gås igenom finns möjlighet till bättre kunskap om vilka typer av verksamheter som använder vilka kemikalier, och hur mycket som släpps ut.

Rivningsavfall

Rivningsavfall är ett exempel på en viktig källa för utsläpp av hälsofarliga ämnen från byggnader. Avfallet förvaras under okontrollerade former jämfört med annat avfall, med påverkan på exempelvis dagvatten som följd.

Nyckelfrågan för tillsynen av rivningsavfall är att hitta objekten i tid. Bedömningen från miljöförvaltningen är att det viktigaste ut miljösynpunkt är att miljöinventeringen stämmer med hur sorteringen/omhändertagandet faktiskt sker på plats. Om kontakt med objekten sker innan rivningsstart kan tillsynen mer proaktiv än nu, då objekten ofta besöks antingen för sent i rivningsskedet eller inte alls, på grund av dåliga kanaler för att hitta objekten. En väg måste alltså hittas för att komma åt rivningsinventeringarna, så att fler rivningar kan besökas. Här finns ett samarbete mellan miljöförvaltningen och stadsbyggnadskontoret som kan utvecklas ytterligare. Det är önskvärt att miljöförvaltningen involveras redan när det hålls tekniskt samråd inför en rivning för att kunna påverka utförandet.

Stadens agerande vid rivningar i stadens regi beskrivs i kapitlet avfall.

Förskola och skola

Kemikalietillsyn görs i dagsläget inom förskola och skola med fokus på kemikaliehantering för de kemiska produkter som används i verksamheten; alltifrån rengöringsmedel till laboratoriekemikalier för kemiundervisning.

Kosmetiska produkter

Allt fler hygienprodukter är anpassade och utvecklade för barn, och tillsynen inom detta område behöver förstärkas. Nyligen genomförd tillsynsinsats av apotek visar på att det finns brister i märkning med mera.

- Miljöförvaltningen ska utveckla tillsynen inom tillsynsområdena
 - Material i kontakt med livsmedel,
 - barnmat,
 - analysmetoder för okända ämnen i livsmedel,
 - varutillsyn,
 - kemikalieförteckningar,
 - rivningsavfall,
 - förskola och skola,
 - kosmetiska produkter.

Kemikaliehantering

Vision:

Hanteringen av kemiska produkter i stadens förvaltningar och bolag är säker och användningen av miljö- och hälsoskadliga ämnen minskar.

En säker hantering innebär att varken människa eller miljö påverkas negativt vid hanteringen av kemikalierna. En minskad användning innebär dels att skadliga ämnen ska substitueras mot mindre skadliga och dels att den totala användningen ska minska.

Att nå visionen förutsätter

- Att vi känner till vilka ämnen som används inom stadens förvaltningar och bolag
- Att ämnen som är miljö- och hälsoskadliga substitueras av ämnen som inte är skadliga
- Att det finns alternativa ämnen som inte är skadliga
- Att den som hanterar kemikalier känner till kemikaliernas farlighet och risker, samt hanterar dem på ett säkert sätt.

En kemikalie eller kemisk produkt är ett kemiskt ämne eller en beredning (blandning) av kemiska ämnen. I lagstiftningen skiljs dessa från varor, som är ”föremål som under produktionen får en särskild form, yta eller design, vilken i större utsträckning än dess kemiska sammansättning bestämmer dess funktion”. Under produktionen av en vara kan kemiska produkter tillsättas för att ge varan en specifik egenskap. Man talar då om kemikalier i varor. I detta avsnitt diskuteras enbart stadens hantering av kemiska produkter i sig.

För verksamheter som är anmälnings- eller tillståndspliktiga enligt miljöbalken gäller förordning (1998:901) om verksamhetsutövers egenkontroll i vilken det finns specifika krav på att föra kemikalieförteckning. I 26 kap. 19 § miljöbalken finns ett grundkrav om egenkontroll som gäller för alla verksamhetsutövare, även de som inte omfattas av anmälnings- eller tillståndsplikt. Att ha kontroll på sina kemiska produkter genom att hålla ett register kan ses som en del av egenkontrollen. Det finns också enligt arbetsmiljölagstiftning krav på förteckning samt riskbedömning av de kemiska produkter som används inom verksamheter (AFS 2011:19).

Staden föreslås upphandla ett datasystem för kemikalieförteckningar som verksamheterna erbjuds att avropa från. Om möjligt bör också de olika verksamheternas

förteckningar kopplas ihop för att möjliggöra en överblick. De verksamheter som väljer att hålla kemikalieförteckningar i andra system kan skall ta ut och rapportera data till en årlig sammanställning i format som anges av kemikaliecentrum.

Det finns många olika databaserade kemikalieregister på marknaden i dag. Ett sådant register underlättar för verksamheterna att ha kontroll på sina kemikalieinköp och på användningen i olika delar av verksamheten. Användaren kan lägga in årsförbrukning, ta ut säkerhetsdatablad och skyddsblad, samt få hjälp med riskbedömning av enskilda kemikalier. Registerverket kan också hjälpa till med att bevaka förändringar i lagstiftning inom kemikalieområdet.

- Med hjälp av ett kemikalieregister kan oönskade ämnen lättare **identifieras** av verksamheterna, vilket underlättar för **substitution**.
- Ett register för stadens alla egna verksamheter kan visa **stadens totala kemikalieanvändning**.
- Med hjälp av årlig redovisning till registret kan förändringar i **användningen följas** och **mätbara mål** kan sättas.

Idag saknas kunskap om den totala kemikalieanvändningen i stadens egna verksamheter. Bland stadens verksamheter finns miljöfarliga verksamheter som är tillstånds- och anmälningspliktiga enligt miljöbalken och som redan har kemikalieförteckningar samt god kunskap inom kemikalieområdet. Det finns också andra verksamheter som redan idag har kemikalieförteckning för sin egenkontroll (t.ex. skolor). Men det finns också kemikalier som inte finns upptagna på kemikalieförteckningar i verksamheter som t.ex. inte har återkommande tillsyn från miljöförvaltningen. Det är oklart om städkemikalier, klottersaneringsmedel och bekämpningsmedel m.m. upptas i kemikalieförteckningar i dagsläget.

För de mindre verksamheterna som har en begränsad kemikalieanvändning och ofta saknar kunskap inom kemikalieområdet skulle ett register underlätta arbetet med substitution – systemet kan t.ex. peka ut vilka ämnen som är utfasnings- och riskminskningsämnen och som ska substitueras. Registret ger också tillgång till uppdaterade säkerhetsdatablad och möjlighet att ta ut skyddsblad vilket bidrar till en säker hantering av kemikalier.

Kemikalieanvändningen kan också följas upp på olika nivåer: staden, förvaltningar, bolag, specifika verksamheter (t.ex. skolor)

och jämförelser kan göras mellan olika typer av verksamheter, samt inom liknande verksamheter. Kemikalieförteckningen kan således ge svar på hur stadens verksamheter lyckas med att minska sin användning av farliga kemikalier och möjliggör kvantitativ uppföljning av konkreta mål som
”Förbrukningen av ämnen inom grupp A ska minska med 50% till år 2020”
”Ämnen i grupp B ska inte användas i förskolor efter 2020”
”Användningen av städkemikalier av typ C ska halveras till år 2025”.

Vilka verksamheter berörs av kemikalieregistret?

Alla verksamheter som har en användning av kemikalier kommer att beröras av kemikalieregistret. (Undantag kan komma att listas, t.ex. för hushållskemikalier.) Innan en inventering av kemikalier är gjord hos de olika verksamheterna är det dock omöjligt att bestämt säga vilka verksamheter det är.

Alla verksamheter med kemikalieanvändning ska

- Årligen **inventera** och **redovisa** sina kemikalier i ett kemikalieregister.

Kemikaliecentrum ska

- Årligen ta fram **statistik** och **sammanställningar** om stadens kemikalieanvändning.
- Ta fram planer och vägledningar för **substitutionsarbete**.
- Fungera som **support** i kemikaliefrågor för verksamheterna.

Återstående frågeställningar

Om möjligt är det önskvärt att även entreprenörers kemikalieanvändning ska föras in i registret på ett sådant sätt att de är lätt identifierbara och kan tas bort när uppdraget är genomfört.

De verksamheter som förväntas ha en betydande kemikalieanvändning kommer att kontaktas under framtagandet av kemikalieplanen för att inhämta kunskap om hur arbete sker idag, vilka typer av register som redan används, samt vilka behov och önskemål det finns på funktioner i ett gemensamt kemikalieregister.

En marknadsgenomgång kommer att göras för att reda ut möjligheter med befintliga system. Stor hänsyn kommer vid valet av system att tas till erfarenheter och behov från stadens verksamheter.

Avfall

Vision:

Uppkomsten av farligt avfall samt avfall med farliga ämnen ska förebyggas och hanteringen av dessa avfallsslag ska vara säker.

Att nå visionen förutsätter

- Att innehållet av farliga ämnen i material och produkter minskar
- Att avfall med farliga ämnen tas ur kretsloppet
- Att det finns system för att ta hand om avfall med farliga ämnen
- Att det hos invånare och verksamheter finns kunskap, vilja och möjlighet att lämna in avfall med farliga ämnen

Definitioner:

Farligt avfall – klassificeras enligt avfallsförordningen (2011:927) och reglering finns kring hantering som t.ex. sortering, transport och omhändertagande av det farliga avfallet.

Avfall som innehåller farliga ämnen – avfall som på grund av innehåll eller egenskaper kan orsaka skada på människa eller miljö, men som inte klassificeras som farligt avfall. Kan kräva särskild hantering och lämpar sig oftast inte för t.ex. materialåtervinning. Exempel på sådant avfall är PVC, blåbetong, material behandlade med flamskyddsmedel eller perfluorerade ämnen.

Att förebygga uppkomsten av farligt avfall och avfall med farliga ämnen innebär att innehållet av farliga ämnen i material och produkter måste minska - detta ger förutsättningar för ökad återanvändning och återvinning. En säker hantering innebär att avfall med farliga ämnen tas ur kretsloppet utan att påverka människa eller miljö negativt.

I avsnitten Upphandling och Byggmaterial beskrivs hur staden ska arbeta för att minska innehållet av farliga ämnen i de varor som upphandlas samt inom stadens byggande. Genom dessa åtgärder och genom åtgärder som riktar sig till andra aktörer, till exempel kommunikation och tillsyn, minskar farligheten hos det avfall som i framtiden uppkommer. Den minskade farligheten bidrar också till att varor och material i högre utsträckning kan återanvändas, vilket innebär ett förebyggande av avfall samt ökade möjligheter till återvinning.

Naturvårdsverket beskriver vikten av förebyggande i det nationella programmet ”Tillsammans vinner vi på ett giftfritt och

resurseffektivt samhälle – Sveriges program för att förebygga avfall 2014-2017”. I programmet betonas vikten av att få bort farliga ämnen från avfallet.

Avfallet som innehåller farliga ämnen ska tas ur kretsloppet utan att skada människa eller miljö. För att uppnå det krävs att avfallet hanteras och sorteras rätt samt lämnas till insamling. Det innebär att det hos invånare och verksamheter måste finnas kunskap om avfallets farlighet och kännedom om hur det ska hanteras rätt. Det krävs också möjlighet och vilja att hantera avfallet på rätt sätt och då är det viktigt att det finns god tillgång på miljöstationer och återvinningscentraler – ”det ska vara lätt att göra rätt” (citat från Avfallsplan för Stockholm 2013-2017).

Staden ansvarar enligt den kommunala renhållningsskyldigheten (MB 15 kap 8 §) för insamling av hushållsavfall och hushållsliknande avfall från verksamheter. Det betyder att staden ska samla in allt avfall från invånarna, även farligt avfall, medan verksamheternas farliga avfall ligger utanför kommunens insamlingsansvar. En förestående förändring av lagstiftningen kommer att ändra på gränsdragningen mellan hushållsavfall och verksamhetsavfall. Staden kommer dock även fortsättningsvis ha tillsynsansvar för båda avfallstyperna.

Avfallsplan för Stockholm 2013-2016

I stadens gällande avfallsplan som tas fram av trafikkontoret beskrivs fyra huvudmål och ett antal delmål. De delmål som har närmast samband till kemikalieplanens vision och syfte är de delmål som på ett eller annat sätt berör farligt avfall eller avfall som innehåller farliga ämnen.

Dessa är:

- 1.1 Avfall ska förebyggas och en större andel produkter ska återanvändas
- 1.5 Förebyggande, återanvändning och materialåtervinning av bygg- och rivningsavfall ska öka
- 2.1 Andelen farligt avfall och elavfall i soppsåsen ska halveras
- 2.2 Minst 90 procent av invånarna ska veta hur de ska hantera sitt farliga avfall och elavfall
- 2.3 Farligt avfall i bygg- och rivningsavfall ska hanteras på rätt sätt
- 3.1 Boende och verksamma i staden ska ha den kunskap som behövs för att hantera avfallet korrekt
- 3.2 Systemen för avfallshantering ska vara enkla att använda och ha god tillgänglighet
- 4.2 Områden i staden ska reserveras för avfallsrelaterad verksamhet

Ett urval av de viktigaste åtgärdsbehoven ur kemikaliesynpunkt finns sammanfattade i rutan nedan:

Avfallsplanens åtgärdsbehov:

- Utökad information och kommunikation (om t.ex. avfallsminimering och återanvändning, samt om farligt avfall och elavfall. Information riktad till skolor och förskolor.).
- Förbättrade möjligheter för verksamheter att lämna små mängder farligt avfall.
- Ställa tydliga krav på avfallshantering i bygg- och rivningslov.
- Ställa tydliga krav på hanteringen av farligt avfall i bygg- och rivningslov (och följa upp).
- God tillgång och lättillgänglighet på avfallsmottagningar och olika insamlingssystem.
- Reservera mark åt avfallsrelaterad verksamhet och säkra att dagens återvinningscentraler finns kvar.

Åtgärdsförslag enligt kemikalieplanen

Avsnittet är under utveckling.

Kommunikation

Vision:

Aktörer i Stockholm har den information de behöver för att kunna undvika hälso- och miljöfarliga ämnen.

För att uppnå visionen krävs att:

- viktiga målgrupper och kommunikationskanaler identifieras,
- staden bedriver ett aktivt informationsarbete som underlättar för stadens anställda, verksamhetsutövare och konsumenter att göra giftfria val,
- informationen når ut till målgrupperna.

Några av de hittills identifierade nyckelmålgrupperna för stadens informationsarbete om kemikalier är:

- ***Chefer och personal i förskolor och skolor***

Genom åtgärder inom områdena Byggmaterial och Upphandling ska tillförseln av farliga ämnen till barnens vardagsmiljöer på sikt minska. Fortfarande finns dock gamla material och varor kvar. Det gäller till exempel gamla plastgolv och leksaker med ftalater och skumgummimadrasser med bromerade flamskyddsmedel. Det kan också handla om hur man använder och förvarar kemiska och hygieniska produkter och att avlagd elektronik är olämplig som leksak för små barn eftersom de kan innehålla farliga ämnen. Miljöförvaltningens tillsyn på dessa verksamheter kan användas som en informationskanal och ge vägledning i upprättandet av kemikalieförteckning.

- ***Småbarnsföräldrar***

De mest mottagliga för information om kemikalier i vardagen brukar vara blivande och nyblivna föräldrar (och far- och morföräldrar). Motsvarande information som ges till förskolepersonalen bör spridas till exempel i samarbete med mödra- respektive barnavårdscentraler. Kemikalieinspektionen har publicerat en mycket efterfrågad skrift med titeln Kemikalier i barns vardag, som antingen kan användas som den är eller bearbetas.

- ***Konsumenter***

I december 2012 genomförde miljöförvaltningen kampanjen ”Våga fråga” om kemikalier i varor. Budskapet var att konsumenter har rätt att få svar inom 45 dagar om de frågar i en butik om ifall en vara innehåller något av ämnena på EUs

kandidatlista. Kampanjen kan utvecklas med mer information på webben, dels om vilka kandidatlisteämnen som är mest sannolika att hitta i varor, dels med ett bredare anslag om kemikalier i varor generellt. Kemikalieinspektionen håller på att utveckla sin webbplats med en konsumentingång, vilket kan bli en resurs som staden kan använda sig av i sitt informationsarbete.

- ***Mindre verksamhetsutövare***

- Frisörer och skönhetssalonger använder stora volymer kosmetiska produkter som många gånger är miljö- och hälsoskadliga. Man kan också se att sådana produkter används i allt större utsträckning av barn och unga. Genom tillsyn kan man i viss utsträckning nå verksamheterna, men för att få en större uppmärksamhet kan bredare informationskampanjer behövas.
- På båtklubbar används en rad kemiska produkter, inte minst båtbottnfärger som kan innehålla och ge ifrån sig miljöfarliga aktiva ämnen. När båtarna slipas och målas sker också en betydande humanexponering och färgrester i marken kan påverka såväl omgivande vatten som de människor som vistas på den. Genom att informera om alternativa metoder för att förhindra påväxt kan miljö- och hälsopåverkan från dessa kemikalier minskas. Tillsynen på verksamheterna kan användas som informationskanal, och särskilt kontrollera att inga otillåtna färger används och att färg som skrapas av från båtarna samlas upp och inte sprids till mark och vatten.
- Bostadsrättsföreningar genomför ofta större bygg- och renoveringsprojekt på sina fastigheter. Till skillnad från större byggaktörer har de i allmänhet inte kunskap om hur de kan undvika farliga ämnen i byggmaterial. En lättillgänglig information om detta skulle kunna tas fram eventuellt tillsammans med Sveriges Byggindustrier och Basta.

- ***Företag inom detalj- och partihandel***

Sedan några år samarbetar miljöförvaltningen med Svensk Handel i arbetet Stockholms kemikalieforum. Hittills har det i huvudsak resulterat i ett antal seminarier för handelsföretag om kemikalier i varor och hur man kan undvika dem. Arbetet skulle kunna intensifieras och ge en tätare kontakt med de företag som vill utveckla sitt kemikaliearbete.

- **Byggbranschen**

Som nämns i avsnittet Byggmaterial finns ett behov av mötesplatser för erfarenhetsutbyte och kompetensutveckling mellan stadens aktörer och byggindustrin (entreprenörer och materialleverantörer). Stockholms kemikalieforum skulle kunna vara denna mötesplats, om man bygger upp en parallell gren till den nuvarande verksamheten som är inriktad på handeln.

- Ta fram en utbildning riktad till chefer och övrig personal i förskolor och skolor kring möbler, leksaker, material i kontakt med mat, hygienprodukter och rengöringsmedel.
- Sprida information direkt till föräldrar o blivande föräldrar via BVC o MVC om kemikalier i barns vardag, eventuellt använda befintligt material från Kemikalieinspektionen
- Utveckla Våga fråga-kampanjen, t ex med ett web-baserat stöd om i vilka varor det kan finnas olika kandidatlisteämnen
- Ta fram och sprida informationsmaterial till frisörer/skönhetssalonger, båtklubbar och bostadsrättsföreningar
- Utveckla Kemikalieforums verksamhet för att få en mer kontinuerlig kontakt med företag och bredda inriktningen till flera branscher (bland annat byggbranschen)
- I högre grad använda tillsynen som informationskanal till verksamhetsutövare.

Förorenade områden

Vision:

Stockholms stad har kontroll över tillståndet vad gäller förorenade områden.

Att nå visionen förutsätter att:

- Vi vet var det finns förorenade områden i staden
- Vi vet vilka områden som kan innebära exponeringsrisk idag och i samband med förändringar, som t ex ny exploatering eller klimatförändringar, och därför bör prioriteras
- Det finns resurser för att åtgärda prioriterade områden vilket förhindrar spridning av och exponering för föroreningarna

Redan idag kartläggs och åtgärdas förorenade områden i samband med exploatering. Detta arbete bör fortsätta och vidareutvecklas. Vidareutveckling innebär i det här fallet att staden ska medverka i samarbeten för utveckling av mer hållbara och resurseffektiva saneringsmetoder, och av metoder för exponeringsbedömningar.

Alla förorenade områden är emellertid inte aktuella för exploatering. Länsstyrelsen har ett pågående arbete med inventering av verksamheter som historiskt kan ha bidragit till förorenade områden (Metodik för Inventering av Förorenade Områden - MIFO och Branschklass riskklassning - BKL). En del av dessa objekt har varit, är eller kommer att bli aktuella för exploatering vilket innebär undersökning och åtgärd i exploatörens regi. För övriga objekt finns behov av en strategi. En sådan strategi har tagits fram av miljöförvaltningen ("Strategi för arbete med förorenade områden i Stockholms stad") och innebär bl.a. att två till tre objekt per år ska gås igenom.

Miljöförvaltningen utreder då om det finns en betalningsansvarig som i så fall ska stå för undersökning och eventuell åtgärd. Om utredningen visar att det inte finns en betalningsansvarig skall Stockholms stad söka statliga medel för undersökning. Om inga statliga medel fås undersöks möjligheten att staden bekostar undersökningarna. Om undersökningar visar på åtgärdsbehov söks statliga medel för sanering eller motsvarande.

Ansökan om medel söks från Naturvårdsverket, via länsstyrelsen och den som söker medel är en av stadens tekniska förvaltningar, dock inte miljöförvaltningen som är tillsynsmyndighet. Som tillsynsmyndighet kan miljöförvaltningen förelägga om

förhindrad åtkomst eller att åtgärder sätts in för att förhindra spridning av föroreningar, om föroreningar konstaterats.

I strategin ingår också att miljöförvaltningen inventerar andra områden där markföroreningar kan misstänkas och där exponeringsrisker bedöms som särskilt känsligt, utöver de objekt länsstyrelsen pekar ut. Lekplatser och parker där barn vistas och båtuppläggningsplatser i anslutning till känsliga recipienter är exempel på sådana områden som ingår i strategin att inventera de närmaste fem åren. Statliga medel för undersökning och sanering beviljas idag endast för objekt som länsstyrelsen bedömt som riskklass 1 eller 2, i MIFO-inventeringen. Riskklass 1 och 2 innebär att man bedömt risken för människa och miljö som mycket stor respektive stor. Finns indikationer om föroreningar, t ex upptäckta vid stadens miljöövervakning, kan staden informera länsstyrelsen som då kan uppgradera objekt till högre riskklass.

En prioritering av vilka objekt som ska åtgärdas på stadens bekostnad bör hanteras av kommunfullmäktige.

- Även fortsättningsvis bör stort fokus ligga på mark som exploateras för och byggnader som byggs om för boende, skol- och förskoleverksamhet eller lekparker.
- Undersökning av områden där barn vistas och som inte är planerade för exploatering bör också prioriteras.
- Staden bör medverka i samarbeten för att utveckla metoder för såväl sanering som exponeringsbedömningar.

Miljögiftsövervakning

Vision:

Staden har tillräcklig kunskap om miljö- och hälsofarliga ämnens källor och förekomst för att bedöma och minska risker för människa och miljö.

Att nå visionen förutsätter att:

- Staden har övervakningsprogram som mäter förekomsten av dessa ämnen i den inre och yttre miljön, särskilt i miljöer där barn vistas
- De viktigaste källorna till farliga ämnen i staden är identifierade och kvantifierade

EU:s ramdirektiv för vatten omfattar sjöar och vattendrag, kustvatten och grundvatten. För närvarande berörs Stockholm av tio vattenförekomster, varav samtliga delas med andra kommuner. Dessa kommer sannolikt att utökas till ett drygt tjugotal genom beslut av vattenmyndigheten i december 2015.

Målet är att alla vattenförekomster ska uppnå en god kemisk och ekologisk status till år 2015, men för de vattenområden som idag inte gör det har vattenmyndigheten beslutat om en tidsfrist till år 2021. Den kemiska statusen bestäms av halterna av prioriterade ämnen. Kommissionen har föreslagit att utöka listan på sådana ämnen från 33 till 45. Även bedömningen av den ekologiska statusen bygger delvis på halter av kemiska ämnen, så kallade särskilda förorenande ämnen som väljs ut av respektive vattenmyndighet. Naturvårdsverket har publicerat förslag på gränsvärden för 31 ämnen och ämnesgrupper som kan vara problematiska i Sverige.

Vatten

Sedan 2009 driver miljöförvaltningen ett program för miljögiftsövervakning i tre vattenområden: Årstaviken, Saltsjön och Drevviken. Vatten provtas månatligen och fisk årligen. Tanken är att programmet ska revideras vart sjätte år, närmast till 2015. Beslutet om nya prioriterade ämnen kan innebära att fler ämnen behöver mätas. Likaså kommer utökningen av antalet vattenförekomster att innebära att fler punkter kan behöva inkluderas.

Bällstaån är en av de mest förorenade vattenförekomsterna i staden och dess närhet, vilket framgår av den undersökning miljöförvaltningen tillsammans med länsstyrelsen genomfört. Resultaten visar att halterna av fyra ämnen (tre olika PAH samt PFOS) gör att kommande klassificering kommer att bli Uppnår ej

god status. Detta innebär att åtgärder kommer att behöva sättas in för att förbättra vattenkvaliteten och att befintliga övervakningsresultat kommer att behöva följas upp med mer mätningar av de ämnen som utgör problem i ån. Ett separat övervakningsprogram behöver därför tas fram tillsammans med andra inblandade parter.

Dagvatten

Dagvatten, dvs nederbörd som rinner av från hårdgjorda ytor, för med sig näringsämnen samt ämnen som kan påverka vattenlevande organismer, t ex koppar, zink och polycykliska aromatiska kolväten (PAH) till stadens vattenområden. För vattendragen och de mindre sjöarna kan dagvattnet utgöra huvuddelen av vattenomsättningen och därför behöva renas för att god vattenstatus ska uppnås. Vid utredning av ett sådant behov kan föroreningsbelastningen inledningsvis beräknas med hjälp av schablonhalter men specifika mätningar av föroreningsinnehållet i dagvatten ger ett bättre underlag för att kunna uppskatta föroreningsinnehåll och reningsbehov samt vilka andra åtgärder som kan vara lämpliga.

Hälsorelaterad miljögiftsövervakning

Stadens miljögiftsövervakning har hittills nästan uteslutande handlat om ämnens påverkan på den yttre miljön, medan människors närmaste livsmiljö är sämre undersökt. Delvis beror detta på en uppdelning av ansvar mellan nationella myndigheter, delvis på bristande metodutveckling. Den färdiga kemikalieplanen kommer att innehålla förslag om en hälsorelaterad miljögiftsövervakning, särskilt inriktad på barns exponering.

Övervakning av källor

För att kunna sätta in åtgärder på rätt ställen mot utsläppen av farliga ämnen behöver dessa identifieras och kvantifieras. För diffusa utsläpp är detta komplicerat. Staden har framgångsrikt arbetat med substansflödesanalyser för metaller och vissa organiska ämnen. Dessa är dock i flera fall gamla och skulle behöva uppdateras med ny information, särskilt för de ämnen som är föremål för regleringar.

- Anpassa programmet för miljögiftsövervakning i vatten och fisk till förväntade förändringar i antal vattenförekomster och prioriterade ämnen. 2014-15. Ansvarig: Miljö- och hälsoskyddsnämnden
- Vid behov genomföra provtagning och analys av dagvatten som tillförs vattenförekomster som inte uppnår god vattenstatus och där utredning av dagvattenåtgärder behövs.
- Genomföra hälsorelaterad miljögiftsövervakning inriktad på barns exponering. 2014-2019. Ansvarig: Miljö- och hälsoskyddsnämnden
- Uppdatera substansflödesanalyser för utvalda ämnen: ftalater, flamskyddsmedel, klorparaffiner, perfluorerade ämnen, alkylfenoler och metaller. 2014-2019 Ansvarig: Miljö- och hälsoskyddsnämnden